

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МІЖ ПРАВОВОЮ ПОЛІТИКОЮ, ПРАВОВОЮ КУЛЬТУРОЮ ТА ЕФЕКТИВНІСТЮ ЗАОХОЧУВАЛЬНИХ НОРМ ПРАВА: ПІДХОДИ ДО ОПТИМІЗАЦІЇ**THE RELATIONSHIP BETWEEN LEGAL POLICY, LEGAL CULTURE AND THE EFFECTIVENESS OF INCENTIVE NORMS OF LAW: APPROACHES TO OPTIMIZATION**

**Цуркан-Сайфуліна Ю.В., д.ю.н., професор,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права
Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0003-3125-4655**

Стаття присвячена питанню взаємозв'язку між правовою політикою, правовою культурою та ефективністю заохочувальних норм права. Констатовано, що упродовж останніх десятиліть наша держава намагається здійснити докорінні реформи, зокрема у правовій сфері, з метою досягнення стратегічної мети – побудови правової, демократичної, соціальної держави. Усі реформаційні процеси, що відбуваються в Україні, безпосередньо мають зв'язок з реформуванням права, його удосконаленням та формуванням новітнього бачення правової системи у контексті євроінтеграційних процесів.

Наголошено, що усвідомлення необхідності підвищення ролі права як суспільного регулятора, актуалізує питання вироблення відповідної правової політики та її реалізації у контексті належної правової культури та ефективних заохочувальних норм права, спрямованих на досягнення правомірної поведінки усіх членів суспільства та подолання правового нігілізму. Вочевидь, такий підхід вимагає піднесення на більш високий рівень закону, що є головним засобом регулювання суспільних відносин, а відтак, забезпечення основоположних принципів верховенства права, законності, справедливості і, що найголовніше, людиноцентризму.

Зроблено висновок про безпосередній взаємозв'язок між правовою політикою, правовою культурою та ефективністю заохочувальних норм права. Такий взаємозв'язок прослідковується у тому, що правова політика держави, яка прагне не лише декларувати, але й відповідати критеріям правової, демократичної та соціальної держави, має формуватися на загальнолюдських цінностях, які покладені в основу законодавства, що становить підґрунтя функціонування ефективної правової системи. Натомість, правомірна поведінка, подолання правового нігілізму в суспільстві є свідченням високої правової культури окремої особи і суспільства загалом. Формування такої культури, її забезпечення досягається, зокрема такими засобами як стимулювання правомірної поведінки шляхом створення та прийняття заохочувальних норм права.

Ключові слова: політика держави, правова політика, правова культура, право, заохочувальні норми права, правова держава, правосвідомість, правовий нігілізм, правова система.

The article is devoted to the question of the relationship between legal policy, legal culture and the effectiveness of the incentive norms of law. It was established that over the past decades, our state has been trying to carry out fundamental reforms, particularly in the legal sphere, with the aim of achieving the strategic goal of building a legal, democratic, and social state. All the reformation processes taking place in Ukraine are directly related to the reformation of law, its improvement and the formation of the latest vision of the legal system in the context of European integration processes.

It is emphasized that awareness of the need to increase the role of law as a social regulator, actualizes the issue of developing an appropriate legal policy and its implementation in the context of a proper legal culture and effective encouraging norms of law, aimed at achieving the lawful behavior of all members of society and overcoming legal nihilism. Obviously, this approach requires raising the law to a higher level, which is the main means of regulating social relations, and therefore, ensuring the fundamental principles of the rule of law, legality, justice and, most importantly, people-centeredness.

It is concluded that there is a direct relationship between legal policy, legal culture and the effectiveness of encouraging legal norms. Such a relationship can be traced to the fact that the legal policy of the state, which seeks not only to declare, but also to meet the criteria of a legal, democratic and social state, should be formed on universal human values, which are laid at the basis of legislation, which is the basis for the functioning of an effective legal system. Instead, lawful behavior, overcoming legal nihilism in society is evidence of a high legal culture of an individual and society in general. The formation of such a culture and its provision is achieved, in particular, by such means as the stimulation of lawful behavior through the creation and adoption of encouraging legal norms.

Key words: state policy, legal policy, legal culture, law, encouraging norms of law, rule of law, legal consciousness, legal nihilism, legal system.

Постановка проблеми. Упродовж останніх десятиліть наша держава намагається здійснити докорінні реформи, зокрема у правовій сфері, з метою досягнення стратегічної мети – побудови правової, демократичної, соціальної держави. Усі реформаційні процеси, що відбуваються в Україні, безпосередньо мають зв'язок з реформуванням права, його удосконаленням та формуванням новітнього бачення правової системи у контексті євроінтеграційних процесів.

Усвідомлення необхідності підвищення ролі права як суспільного регулятора, актуалізує питання вироблення відповідної правової політики та її реалізації у контексті належної правової культури та ефективних заохочувальних норм права, спрямованих на досягнення правомірної поведінки усіх членів суспільства та подолання правового нігілізму.

Вочевидь, такий підхід вимагає піднесення на більш високий рівень закону, що є головним засобом регулювання суспільних відносин, а відтак, забезпечення осно-

воположних принципів верховенства права, законності, справедливості і, що найголовніше, людиноцентризму.

Стан дослідження проблеми. Науковий пошук у сфері правової політики, правової культури, місця і ролі права та його норм є надзвичайно активним та затребуваним. Особливу зацікавленість у контексті окресленої тематики викликають праці таких українських вчених, як: М. О. Баймуратов, О. О. Барабаш, Ю. Г. Барабаш, Д. М. Белов, Ю. М. Бисага, І. М. Жаровська, М. С. Кельман, В. Б. Ковальчук, А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, Л. Я. Коритко, В. О. Котюк, І. Й. Магновський, В. С. Макаручак, О. В. Марцеляк, М. П. Орзіх, В. Ф. Погорілок, І. М. Погребний, П. М. Рабінович, М. В. Савчин, О. В. Скрипнюк, С. С. Сливка, В. Я. Тацій, Ю. М. Тодика, О. Ф. Фрицький, Ю. С. Шемшученко, Л. В. Ярмол та ін.

Мета статті полягає у з'ясуванні взаємозв'язку між правовою політикою, правовою культурою та ефективністю заохочувальних норм права.

Виклад основного матеріалу. Усвідомлення того, що досягти у суспільстві такого стану, який є втіленням прогресивних змін у всіх сферах життєдіяльності та може стати реальною основою для побудови правової держави, є формування належної правової політики, – є тим вагомим чинником, який визначає пріоритети у розвитку українського права.

Аналогічні думки знаходимо у міркуваннях, Н. А. Железняк, яка вважає, що головне завдання правової політики – нормативно-правове забезпечення реформ, які проводяться в державі. Сьогодні з цим завданням вона, на превеликий жаль, належним чином не справляється. Більшість важливих законодавчих актів ще неприйняті, хоча потреба в них відчувається дуже гостро, а це означає, що відповідні суспільні відносини залишаються нерегульованими, пущеними на самоплив. Тому вільно почувуються мафіозні структури, які задля своїх інтересів намагаються самі за допомогою кримінальних правил врегулювати відповідні сфери діяльності. Виникли «тіньова політика», «тіньова економіка», «тіньова влада», «тіньове регулювання», які призводять урешті до «тіньової держави». Правова політика повинна мати здатність прогнозувати больові точки життя суспільства і своєчасно та ефективно здійснювати їх профілактику [1, с. 9].

Аналізуючи поняття і зміст правової політики держави Н. П. Харченко, вважає, що сучасна правова політика розуміється як організаторська, регуляторна і контрольна сфера суспільства, в межах якої здійснюється соціальна діяльність спрямована головним чином на досягнення, утримання і реалізацію влади соціальними групами завдяки юридичній легітимізації та закріпленню їх в законодавстві [2, с. 112].

Натомість, категорія «правова політика», на думку М. Г. Хаустової, є тією категорією, яка відображає собою багатогранну реальність: шляхи правового розвитку суспільства, модернізацію правової системи країни, процеси оптимізації права. Особливо ця категорія та її пріоритети і цілі почали розроблятися в новому форматі після набуття незалежності України та поступового визначення головного вектору її розвитку – інтеграції до європейського співтовариства. Євроінтеграційна ідея є свідомим і природним стратегічним вибором українського суспільства, підтвердженим багатьма випробуваннями [3, с. 74].

Аналізуючи зміст правової політики неможливо обійти увагою її тісний взаємозв'язок з категорією «правова культура», адже саме вона, на думку О. І. Савайди та В. В. Надурак, відображає систему позитивних проявів правової дійсності, яка в свою чергу показує в собі досягнення юридичної науки та практики. В свою чергу, правова культура відображає внутрішню духовну сторону правової системи суспільства та держави і в такий спосіб пронизує правосвідомість громадян та суб'єктів права, право в цілому, правовідносини, законність і правопорядок, правотворчу, правозастосовну та інші види правової діяльності [4, с. 707-711].

На думку І. Ю. Хомишин, поняття «правова культура» використовується для характеристики усієї правової надбудови суспільства. Вона пронизує саме право, правосвідомість, правові відносини, законність і правопорядок, законотворчу та правозастосовну, а також іншу правову діяльність, усю позитивну юридичну дійсність у функціонуванні та розвитку її складових частин [5, с. 105-109].

Вчена вважає, що правова культура – це складова частина загальної культури народу і окремої особистості. При цьому треба мати на увазі, що під культурою розуміють не тільки духовні досягнення, але й матеріальні цінності, створені людиною в процесі своєї творчої діяльності. У цьому плані правова культура включає усі досягнення юридичної теорії і практики. Правова культура залежить від моральності, від рівня економічного розвитку суспільства, від матеріального добробуту народу [5, с. 105-109].

Водночас, варто погодитись з науковцем у тому, що «якщо у суспільстві є певний рівень правової культури, то можна говорити про формування правової держави. Якщо немає цієї правової культури, то формування правової держави вкрай утруднене і пов'язане лише із зростанням правової культури. Правова держава і правова культура органічно пов'язані між собою, а наявність демократичного громадянського суспільства є необхідною умовою формування правової культури і правової держави» [5, с. 106].

Натомість, як зауважує Н. А. Горбова, успішне вирішення політичних та економічних завдань у державі не можливе без підвищення рівня правової культури й виховання завдяки визначенню та утвердженню основних цінностей права, що може здійснитися лише за наявності в кожного громадянина поваги до права й закону. У такому разі правові цінності можна вважати необхідною умовою формування правової культури, яка безпосередньо є підґрунтям для розвитку демократичного суспільства та правової держави з обов'язковим формуванням розвиненої правосвідомості громадян [6, с. 25].

Правова культура – це сукупність правових знань, духовних цінностей, принципів, правової діяльності, правових звичаїв. Водночас правова культура визначається як ступінь правової розвиненості особи, характер її правової діяльності та юридичної практики, рівень засвоєння суб'єктом правових норм і можливості об'єктивної оцінки та прогнозування подальшого розвитку правової системи, характер участі в перетворенні правової дійсності, рівень її правової активності, оволодіння культурою правового мислення. Це така властивість особи, яка характеризується загальною повагою до права, достатнім знанням змісту його норм і вмінням їх здійснювати, а також активною правомірною поведінкою в усіх життєвих ситуаціях. Крім того, правова культура може бути охарактеризована як процес, спосіб і форма реалізації знань та переконань особи під час здійснення правової діяльності. І, нарешті, правову культуру можна розглядати як один із факторів правового регулювання, передумову духовного розвитку людини та суспільства загалом [7, с. 65].

Між правовою системою і правовою культурою існує тісний взаємозв'язок, адже основу їх єдності становить єдність правової норми і правової поведінки, що забезпечує досягнення соціальної активності права. Правова культура є характеристикою якісного стану правової системи, при цьому вона є якісною характеристикою не одного, а усіх правових явищ (норм права, правових процедур, правовідносин, правосвідомості, політичної оцінки права, законотворчої і правозастосовної діяльності, судочинства, правомірної поведінки, правового виховання, юридичної освіти і науки та інших явищ), які у своїй сукупності утворюють поняття «правова система». Одним із показників правової культури є правова вихованість особи, тобто належний високий рівень правової свідомості, що знаходить свій прояв не лише в дотриманні законів, а й у правовій активності, повному та ефективному використанні правових засобів у практичній діяльності, намаганні в будь-якій справі утвердити правові засади як вищі цінності цивілізації [7, с. 65].

Розглядаючи роль правової культури у забезпеченні порядку у суспільстві, згадувана нами І. Ю. Хомишин, зауважує, що правова культура громадян українського суспільства бажає кращого і перебуває ще у стадії формування зачатків демократичної, правової культури. Констатація спрямованості на розбудову демократичного суспільства, правової держави, формування громадянського суспільства ще не є гарантією становлення основ проголошених цілей. Коли ж ми говоримо про правову культуру демократичного суспільства, то йдеться насамперед про орієнтацію на особистість, її права і свободи. Правова культура використовується як інструмент стану правового життя суспільства загалом. Феномен правової культури

є детермінантою суспільного розвитку і порядку суспільства [5, с. 105-106].

Відтак, враховуючи вищевказані думки можемо констатувати, що правова політика держави має включати заходи, спрямовані на покращення рівня правової культури і окремої особи, і суспільства загалом.

Позаяк важливими аспектами реалізації правової політики є підвищення правової культури, подолання правового нігілізму, забезпечення законності та верховенства права, звернення уваги на ці аспекти є цілком виправданими. Особливо доцільно акцентувати на тому, що основними методами, які дозволяють реалізувати правову політику є примус і переконання. На це також вказують М. Кравчук та В. Матола, розкриваючи сутність, особливості формування та реалізації правової політики в сучасній Україні. Автори зазначають, що основними методами здійснення правової політики є переконання у раціональності, доцільності певних рішень і нормативних закріплень, а також легальний і соціально виправданий примус [8, с. 30].

Згадувана нами Н. А. Железняк, також вказує, що методами проведення правової політики є переконання і примус у різних їхніх формах, проявах і поєднаннях. Обидва методи охоплюють широкий арсенал засобів впливу на свідомість і поведінку людей (виховання, покарання, відповідальність (позитивна і негативна), санкції (заохочувальні і негативні), превентивність, правова освіта, впровадження правової культури, підвищення правосвідомості тощо). Правова політика завжди передбачає реалізацію передусім інтересів держави, а через державу-інтересів суспільства, його громадян. Зміцнення державності, про що сьогодні багато говорять та пишуть, передбачає в першу чергу зміцнення її правових засад. Інакше вона приречена на слабкість і неідеальність. Спроби проводити ту чи іншу політику без правового забезпечення, як правило, зазнають провалу, в тому числі й через нестачу дієвої нормативно-правової бази [1, с. 9-10].

З огляду на зазначене, цілком логічно зробити висновок про потребу активного залучення до процесу підвищення правової культури заохочувальних норм права, які,

у свою чергу, є вагомими чинниками формування правомірної поведінки, дотримання законодавства, прийнятого у державі.

Подібну думку висловлює Н. В. Коломієць, розглядаючи питання заохочення правомірної поведінки у кримінально-виконавчому праві. На думку вченого, заохочення – це потужний збудник соціально-правової активності, воно має здатність створювати у людини позитивний психологічний настрій, надихає до проявів ініціативи, до творчості. Особиста радість перемоги значно зростає, якщо вона схвалена, оцінена, заохочена суспільством, державою. Нагородження, заохочення додає суспільної значимості правомірній поведінці особи, спонукає особу до досягнення більш високих результатів у виконання своїх обов'язків [9, с. 95].

Натомість, погоджуємось з тезою, висловленою О. О. Барабаш, що правове заохочення досі залишається лише додатковим засобом правового регулювання. Тим не менше, держава, яка позиціонує себе як правова або така, що прагне стати правовою, повинна забезпечити підвищення питомої ваги нерепресивних, позитивних засобів правового впливу, одним з яких і є правове заохочення [10, с. 12].

Висновки. Підсумовуючи викладене вище можемо констатувати безпосередній взаємозв'язок між правовою політикою, правовою культурою та ефективністю заохочувальних норм права. Такий взаємозв'язок прослідковується у тому, що правова політика держави, яка прагне не лише декларувати, але й відповідати критеріям правової, демократичної та соціальної держави, має формуватися на загальнолюдських цінностях, які закладені в основу законодавства, що становить основу функціонування ефективної правової системи. Натомість, правомірна поведінка, подолання правового нігілізму в суспільстві є свідченням високої правової культури окремої особи і суспільства загалом. Формування такої культури, її забезпечення досягається, зокрема такими засобами як стимулювання правомірної поведінки шляхом створення та прийняття заохочувальних норм права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Железняк Н. А. Поняття державної правової політики та її загальна характеристика. *Наукові записки*. Том 21. *Юридичні науки*. 2003. С. 8–14.
2. Харченко Н. П. Правова політика держави: до визначення поняття і змісту. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал*. Серія Право. № 10 (22), 2020. С. 110–117.
3. Хаустова М. Г. Правова політика України в умовах інтеграції до Європейського Союзу. *Право та інновації*. 2021. № 1 (33). С. 74–82.
4. Савайда О.І., Надурак В.В. Правова культура як загально соціальний феномен: проблеми розвитку. *Science, society, education: topical issues and development prospects. Abstracts of the 2nd International scientific and practical conference*. SPC «Sci-conf.com.ua». Kharkiv, Ukraine, January 20–21, 2020. Pp. 707–711. URL: <http://sci-conf.com.ua>
5. Хомишин І. Ю. Роль правової культури у забезпеченні порядку у суспільстві. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. *Юридичні науки*. 2014. № 810. С. 105–109. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2014_810_19.
6. Горбова Н.А. Правова культура особистості: до постановки питання. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2015. № 14. Том 1. С. 25–26.
7. Макеєва О. М. Правова культура як елемент правової системи. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 4. С. 64–67.
8. Кравчук М., Матола В. Правова політика в сучасній Україні: сутність, особливості формування та реалізації. *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. Вип. 1 (13). С. 29–35.
9. Коломієць Н. В. Заохочення правомірної поведінки у кримінально-виконавчому праві. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2015. № 18. Т. 2. С. 92–95.
10. Барабаш О. О. Заслуга як підстава для застосування заохочення у праві: загальна характеристика. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2012. Вип. 19. Т. 1. С. 11–14.